

G. GÖDÉNY ANDREA

ÍRÁSÉLMÉNY

Az írásbeliséggel való élményszerű találkozás lehetséges módja a kreatív írás, ami „...eredeti formájában olyan szervezett keretek között történő írásgyakorlat, amely a különféle műfajokban való alkotás szabályait igyekszik megtanítani változatos, értékelő, elemző, kritikai módszerekkel. Az írásgyakorlat célja: az idők folyamán kialakult szövegszerkesztési és alkotási fogások elsajátítása után az író legyen képes a szabályszerűtől, a kánontól való tudatos eltérésre.”¹ Az eredetileg a felsőoktatásban megjelenő tantárgy keretében a tanítás különböző módzatait dolgozták ki: az egyéni alkotások felolvasásától, előadásától a példaszövegek írástechnikai elemzéséig vagy megadott témára írt szövegekig – mindezt munkacsoportokban vagy tutoriális megbeszélések keretében.² De mit érthetünk a közoktatásban a kreatív írás elnevezés alatt? Samu Ágnesnek az iskolai oktatás számára írt *Kreatív írás* című könyvében ez olvasható: „A kreatív írás gyakorlatába leginkább a versek, rövid történetek, novellák, dalok, naplók, monológok, jelenetek tartoznak – olyan műfajok, amelyek már témaválasztásuk révén is személyes jellegű megszólalást tesznek lehetővé, segítik az egyén személyiségének fejlődését, társadalmi megnyilvánulásainak hatékonyságát, fejlesztik önbizalmát és helyes önértékelését, azaz az önkifejezés eszközei.”³ A szerző láthatóan a kreatív

írás szorosabb értelmére alapozza gyakorlatait, a fogalom eredeti jelentéséhez igazodva irodalmi szövegekből indul ki, valamilyen szépirodalmi műfajban történő alkotáshoz kapcsolódik gyakorlataival. Van azonban a fogalomnak egy tágabb értelmezése. Kreatív írás alatt a legtöbb módszertani szakirodalom a fogalmazás, a szövegalkotás változatos módszerek, témák és munkaformák felhasználásával történő gyakorlását, fejlesztését érti. A megnevezésben a fő hangsúly a kreativitáson, a szokványos iskolai fogalmazási feladatoktól való eltérése van. A tágabb értelemben vett kreatív írásgyakorlatok inkább módszereikben, munkaformájukban, a feladat (alkotó) jellegében igyekeznek a megszokottól eltérni, újszerűek lenni; és nem szükséges irodalmi alkotásokhoz kötődniük. Fő céljuk a kreatív, ötletgazdag szövegalkotás, fogalmazás gyakorlása. Ezeket a feladatokat főleg akkor alkalmazzuk, amikor az elsődleges célunk a tanulók szövegalkotási kompetenciájának a fejlesztése.⁴ Az ilyen jellegű írás az utóbbi időben egyre inkább terjed az anyanyelvi oktatásban.⁵

De vajon mitől más egy kreatív írásgyakorlat, mint a hagyományos fogalmazási feladat? Egyrészt a gyakorlatok érdekessége, élményszerűsége, változatosága, alkotó jellege és az ebben rejlő motiváló erő adja másságukat; ill. a változatos munkaformák, módszerek alkalmazása. Fontos, hogy

a pedagógus csak a kereteket határozza meg; és engedje a szabad, önálló írást, az alkotást. Az elkészült munka bemutatásának (publikálásának) nagy hangsúlyt kell kapnia.⁶ A társak és a tanár visszajelzései nagyon fontosak az ilyen jellegű gyakorlatok során; ahogy az is, hogy ne csak engedélyezzük, de várjuk is el a szerzőtől a szöveg újragondolását, javítását, és ehhez kapjon segítséget – akár társaitól, akár a pedagógustól. A javításátdolgozás kooperatív tevékenység legyen: együttgondolkodó, javaslattevő, mérlegelő-próbálgató művelet, amelyben írópárok működnek együtt vagy kisebb csoportok – az osztály, ha úgy tetszik, íróközösségként funkcionál. Az írásmunkán való változtatás lehetősége már csak azért is fontos, mert az írás rekurzív tevékenység. A jó szöveg létrejötte visszatérő, ismétlődő lépésekből álló, komplex és dinamikus folyamat, amely a tervezés, a piszkozat megírása és az átdolgozás fázisaiban alakul ki. (A megjelenő művek még két további szakaszon is keresztülmennek: a szerkesztésen és a kiadásra.)⁸ Mindebből az is látható, hogy a kreatív írás szoros összefüggésben áll a fogalmazástanítás folyamat alapú megközelítésével; nem csak abban az értelemben, hogy szövegkorrigáló, átdolgozó folyamatként gondolja el a kész (jó) szöveg létrehozását; hanem abban az értelemben is, hogy a teljes szöveg önálló létrehozásáig fokozatosan, és apró, ám komplex lépésekkel

vezeti el a gyerekeket. A szorosabb és tágabb értelemben vett kreatív írás-gyakorlatok egymásra építhetők – a tágabb értelemben vett gyakorlatok végzésével felkészíthetjük a gyereket a szorosabb értelemben vett kreatív írásra, a különböző szövegtípusokban való önálló írásra. Ez a fokozatosság a szövegalkotás önállósításában is tetten érhető: a közös írástól különböző kooperatív írás-gyakorlatokon keresztül vezethet az út a teljes szöveg(ek) önálló megalkotásáig.¹⁰ És ez a folyamat az újabb és újabb szövegtípusok megalkotásának tanulásakor újraindítható...

Az alábbiakban a szorosabb és tágabb értelmében vett kreatív írás gyakorlataiból mutatunk be néhányat;¹¹ olyanokat, amelyek alsós gyerekekkel is végezhetőek, még ha egyikük-másikuk némi átalakításra szorul is: az önéletrajzi regényrészlet írása helyett nyilván inkább napló-bejegyzés íratása célszerű ezen az iskolafokozaton. Ám érdemes mindig szemhatáron tartani a differenciálás, tehetséggondozás szempontjait is.

Néhány példa a **tágabb értelemben vett kreatív írás-gyakorlatra**.¹³

Szöveg közadakozásból

Mindenki ír egy mondatot, ami éppen a leghamarabb az eszébe jut. A tanulók 6–8 fős csoportokba rendeződve a saját mondataikat összeillesztve igyekeznek egy szöveget létrehozni. Ha szükséges, akkor az eredeti mondatokon változtathatnak. Végül adjanak címet az elkészült írásnak. A megoldások reflexiója során érdemes tematizálni, mit és miért kellett változtatni az eredeti mondatokon, hiszen így fedeztethető fel a szövegmondat és rendszermondat közti különbség; az, hogy a mondatok szövegbe kerülése, a koherencia, szövegkohézió mit jelent a mondatformálás szempontjából. Empirikus szöveg-tapasztalataikat, az írás-gyakorlat során szerzett belátásaikat így hatékonyabban kamatoztathatják saját szövegalkotási gyakorlatukban.

Szövegalkotás megadott szavakkal

Bármilyen szövegtípusban alkothatnak a diákok. A lényeg az, hogy a megadott szavakat felhasználják a fogalmazásukban. Ilyenkor olyan régies vagy tájszavakat is adhatunk, amelyek jelentését kevésbé ismer(het)ik a gyerekek. A szavak jelentését csak a szöveg elkészülte után mondjuk meg

nekik. Mókás jelentésű szövegek jönnek, jöhetnek így létre, miközben a nyelvi humor egy lehetséges forrásával kapcsolatos tapasztalatokat is szereznek tanítványaink; akik, felfedezve a szójelentés és a kontextus össze nem illését, a szójelentés, szövegrtétel, szövegátadás összefüggéseivel kapcsolatos tapasztalatokra is szert tesznek, ami nem kevés tanulsággal szolgálhat saját szövegalkotási gyakorlatuk számára.

Példák: *zsenyeg 'zajong, zszibong'; dangubál 'ácsorog'; güzmölődik 'majszol'; kesely 'fakó'; kihálámol 'mohón kiszedi a javát'; lelippen 'leguggol'; macsámka 'paprikás krump-li'; megcsipar 'megcsíp, megharap'; mirmió 'szörnny'*

Párbeszédpótlás

Egy félbehajtott lap felső felét csikokban bevagdossuk. Adunk minden tanulónak egy ilyen lapot. A lapra mindenki ír egy kitalált párbeszédet úgy, hogy az egyes megszólalások egy-egy csikra kerüljenek. Ha elkészültek, akkor az egyik szereplő megnyilatkozásait (vagyis minden második csikot) kihajtogatják a gyerekek. Az így létrejött hiányos párbeszédet átadják a szomszédjuknak. Így mindenki kap egy hiányos párbeszédet. A feladat az, hogy kiegészítsék ezt a párbeszédet. Ezt követően hasonlítsuk össze az eredeti és újabb verziót.

Mondatbefejezések

Elkezdett mondatok befejezése, továbbírása, történetté kerekítése; történetbe ágyazása (történetépítés a megkezdett mondat köré) stb.

Mi lenne, ha.....

A legrosszabb napom az volt, amikor.....

Azt nem szeretem a felnőttekben, hogy.....

Ha jó kedvem van, akkor.....

Ha rossz a kedvem, akkor.....

A legjobban annak tudok örülni, ha... ..

Önéletrajzi regényrészlet

Képzeld el, hogy most írod az önéletrajzi regényed. A regény 300 oldal lesz. Éppen a 151. oldalnál tartasz. Írd le ezt az oldalt!

Az életesemények történetté formálása szövegtervezési gyakorlatként és epikapoétikai tapasztalatként sem jelentéktelen, hiszen annak megítélése során, mi kerülhet az életükről szóló történetmesélés időbeli középpont-

jába, fontos belátások birtokába juthatnak egy-egy szöveg belső arányait illetően a gyerekek; miközben felfedezhetik az életidő / külső idő és a szövegvilágbeli idő összefüggéseit.

Képhez szöveg

■ Válasszunk egy olyan festményt, fotót, amelyen valamilyen jelenet, személy(ek) látható(k). Ehhez a képhez adjunk feladatokat.

Írd le, miről beszélgethetnek a képen szereplők!

Meséld el, hogy kerültek ide a képen látható alakok!

Fogalmazd meg, hogyan folytatódik a történet!

Mutasd be a képen látható alako(ka)t!

Mutatkozz be a képen látható személy nevében!

Készítsétek el a képen látható személy(ek) karakterlapját! (Bátran támaszkodjunk a szerepjátékos diákjaink tapasztalatára!)

Írj sms-t (e-mailt, naplóbejegyzést, blogot stb.) a képen látható személy(ek) nevében!

Készítsétek el a képen látható személy(ek) facebook-profilját!

■ Mutassunk egy vagy több filmkockát (rajzfilmkockát, képregénykockát). Kapcsoljunk ehhez feladatokat.

Készítsd el annak a (rajz)filmnek (képregénynek) a forgatókönyvét,¹³ amelynek ezek a kezdő, középső vagy befejező képei!

Írj ehhez a képhez párbeszédet vagy monológot/ feliratozd a képregénykockákat!

Készítsd el az adott (rajz)film-/képregénykockákhoz a történet rövid, néhány soros összefoglalóját!¹⁴

Szorosabb értelemben vett kreatív írás-gyakorlatok:

Szövegalkotás különböző műfajokban, műformákban

Meseírás különböző mesetípusokban¹⁵

A csalimese, láncmese, tanító állatmese különösen alkalmas műfaj az ilyen jellegű feladatadáshoz.

További témaötletek *eredetmítosz, eredetmese / okmagyarázó mese írásához*.¹⁶

Miért kunkori a malac farka?

Miért fehér a hó?

Miért hoz szerencsét a kéményseprő?

Miért van hosszú nyaka a zsiráfnek?

Miért van hosszú nyaka a hattyúnak?

Honnan jön a visszhang?

Miért repülnek V alakban a vadludak?

Vers adott formára, többféle változatban

■ Írj verset az adott vázlat alapján!
Minden vonal egy szó helyét jelöli!

■ Írj a képhez (mellékelünk a versvázlathoz egy képet) egy verset úgy, hogy a vers illusztrációja legyen!

■ Megadunk a verses vázlatban néhány kulcsszót.

■ Megadjuk a vers címét.

Cím és szöveg

Megadott címekhez hír, tudósítás, interjú stb. alkotása

Szövegtranszformációk

Közlésformaváltás

Írd át az elbeszélő részt párbeszédes formába! (És fordítva.)

Műfajtranszformáció

Alakítsd át a mesét elbeszéléssé (és fordítva).

Szövegformaváltás

Vers prózává alakítása (és fordítva).

Védőbeszéd

Bármilyen irodalmi hős¹⁷ tettének megítéléséhez készíttethetünk védővagy vádbeszédet.

Mi történt előtte? Mi történt utána?

■ Olvassátok el az alábbi párbeszédet!¹⁸ Kik között folyhatott a párbeszéd?

■ Írjátok meg a párbeszéd kezdetét, amelyből kiderül, hogy ki és kivel, miért beszélget!

Készítsétek el a párbeszéd folytatását, befejezését!

Történetalkotás más kiindulással

Keressünk egy nem túl hosszú történetet, mesét, novellát. Alakítsunk ki a tanulókból három csoportot. A szöveg bevezető mondatát adjuk az egyik, a befejező mondatát a másik és az elbeszélő rész középső mondatát a harmadik csoportnak. A tanulók feladata: a kapott mondatokat a meghatározott, azaz eredeti helyükön hagyva fogalmazzanak egy rövid történetet. Ilyenkor érdemes az elkészült munkák meghallgatása után az eredeti művel is megismertetni a diákokat. Dolgozhatnak a diákok egyénileg, párban vagy akár csoportban is.

A szorosabb értelemben vett *kreatív írás* kitűnő példái jöttek létre az ELTE Gyertyánffy István Gyakorló Általános Iskola 2014/15-ös tanévben 3. (b) osztályának alkotóműhelyében. Két kötet is napvilágot látott a gyerekek tollából: egy verseskönyv és egy mesegyűjtemény. Mindkettő a diákok saját illusztrációival jelent meg. A gyerekek felnőtt környezetének köszönhetően a valódi publikálás élményében is részesült az osztály.

A versgyűjtemény több év versgyakorlat termése, hiszen az osztály tanulói elsős koruk óta folyamatosan írnak verseket. Tanítójuk, Kolláth Erzsébet régi szokásához híven mesével és verssel fogadta új elsőseit, s közös mindennapjaik részévé tette a verselést, beszélgetést, mesélgetést.¹⁹

A kortárs irodalom és az élménypedagógiai módszerek gyerekeket megszólító ereje is tetten érhető abban az olvasói válaszban, amit tanítványai adtak a Szabó T. Anna, Tóth Krisztina, Lackfi János és egyéb szerzők műveivel való élményszerű találkozásokra. Mesterházi Mónika *Labda-dal* című versére például ilyen »válaszok« születtek:

Bodor Emma: *Po-pompás la-labdám*

Ahogy pattan a labda, leesik a fáról az alma. Úgy esik a fáról az alma, ahogy a labda akarja.

Az élményt nem csupán a hangzás és a kortárs költők nyelvi leleményei jelentették a gyerekek számára: a tanítónő játékos foglalkozásokat épített a szövegek köré. Kovács András Ferenc *Petymeg* című verse kapcsán például vadásztársaságokat alapítottak, és az osztályban megbújó (elrejtett) különleges nevű állatokra (kinyomtatott képükre) vadásztak: damara-dikdik, kuszkus, petymeg és hasonlókat után kutatva. A petymeget „levadászva” megismerték – megtanulták a róla született verset, majd eljátszogatottak a szöveggel. S mikor tanítójuk felvetette, hogy tudnának-e ők is hasonlókat írni, elkezdtek ontani a verseket. A háromtagú szerzőcsapat például ezt:

Bodor Emma – Gyimesi Eszter – Kismartoni Vera: *Kuszkus*

A kuszkus nagyobb
Mint egy nagy busz.
Kuszkuszol, sőt
Keszmeszel,
Náthás, de nem kis gyerek,
imádja a sajtot, bolhát,
megeszi az anyám –
tyűkját.

Hamarosan jelezték a gyerekek a tanítójuknak, hogy másról is szívesen írnának, mire az osztályteremben kialakítottak a falon egy részt, ahová kitehették a friss alkotásokat. Nagyon elgondolkoztatta például az osztályt a dolgok „miből valósága”, és nem csak László Noémi *Miből mi?* c. verse kapcsán. Ez alábbi vers például a költőnő szövegének megismerése előtt készült:²⁰

Krikovszky Zsóka: *Mi miből les?*

A kabátom szőrből van,
az uja bőrből van,
a kerítés vasból van,
az aszfalt betonból van,
a többi fémből van,
szalmaszálból fejedő,
cilinderből háztető.

Tizennyolc-húsz gyerek rendszeresen írt az osztályban, a többiek pedig olvasták a verseket, s örültek nekik. Csak amikor oda került a sor, hogy osztálykötetet adnak ki, verselt mindenki. Hogy mindannyiuktól legyen szöveg benne, csoportban is alkottak verset. „A csoportos versírás jó lehetőség arra, hogy azoknak is sikerélménye legyen, akiknek ez a fajta alkotás nehezebben megy.

Mert a lelkesebbek lendületet adnak a többieknek is a csoportban” – nyilatkozta Kolláth Erzsébet a kötet kapcsán vele készült interjújában.²² Haikuval próbálkoztak például, mert az viszonylag egyszerű versforma, és könnyen kezelhető.

Dobos Petra: *Gepárd*

Szavannán száguld,
a gepárd ámul, bámul,
gazellát, zebrát.

Harmadik osztály őszén aztán felmerült az ötlet, hogy ha már ennyi vers születik, karácsonyi ajándék is lehetne belőlük: akinek van kedve, írjon karácsonyi verset, de otthon tartsa titokban, mert ebből kerekítik majd ki a szülőknél adott műsort. (Azok, akik nem verselnek, rövid fogalmazást írhattak arról, hogyan képzelik el a karácsonyt 30 év múlva.)

Januárban a verseskötet ötlete is megszületett, s az egyik, illusztrátor édesanya egy műhelyfoglalkozás keretében megmutatta, hogyan is érdemes gondolkodni szövegek rajzokkal történő megelevenítéséről;²³ az osztály napközis tanítójával pedig különböző anyagok felhasználásával borítót készítettek a gyerekek. Egy osztálybeli édesapa jóvoltából hangoskönyv is készült a versekből. A színművész kollégáival együtt a teljes anyagot megszerkesztette zenei betétekkel együtt, de a gyerekek maguk mondják saját verseiket. A felvétel az édesapa hangstúdiójában készült, és meghallgatható a *Tanító* online felületén.²⁴

A verseskötet címe a *Butyongós* c. versből származik; s hosszas mérlegelés után, közös megegyezéssel lett a *krémkaktusz*ból kötet cím. A kreatív szóképet mindannyian izgalmasnak, figyelemfelkeltőnek érezték. „Egy kaktusz, ami nem tüskés, nem szúr, krémből van...” – ez az üzenet mindannyiuknak tetszett – derül ki a *Csodaceruza* interjújából.²⁴ A könyv tartalmi szervezőelvét azok a témák adják, amelyek köre az évek során foglalkozásokat épített az osztálytanító. Az így született versekből jöttek létre a témacsoportok (állatok, évszakok, tárgyak, ünnepek, csodalények); de olyan kérdések is szóba kerülnek a szövegekben, mint barátság, szerelem, távolság, elválás, fogság...

JEGYZETEK

¹ L. RAÁTZ, 2008. A szerző kitér a kreatív írás fogalmának különböző értelmezéseire, a különböző (első-sorban angolszász) pedagógiai gyakorlatokban való megjelenésére, majd hazai alkalmazását is bemutatja – középiskolai példákon keresztül.

² L. FÁBIÁN, 2004.

³ L. SAMU, 2004. 11.

⁴ A fogalom tágabb és szorosabb értelmezését l. RAÁTZ, 2008. A szerző a szorosabb értelemben vett, azaz valamilyen irodalmi alkotáshoz kötődő kreatív írásgyakorlatok tipikus példáiként a következő munkákat említi: PETŐFI S., BÁCSI, BÉKÉSI, BENKES, VASS, 1994.; BENKES, NAGY L. PETŐFI S., 1996.; BENKES, PETŐFI S., 1996.

⁵ L. RAÁTZ, 2008.; TÓTH, 2008. L. TÓTH, 2003. 40.

⁶ Ennek példáit l. RAÁTZ, 2008.; TÓTH, 2003, 2008.

⁷ Felolvasás az író székéből, osztályújság, faliújság stb. L. RAÁTZ, 2008.; TÓTH, 2003, 2008.

⁸ L. TÓTH, 2008. A szerző az egyes fázisokat részletesen bemutatja, ahogy a fázisra jellemző tevékenységeket is.

⁹ Az élményszerű komplex eljárásokra l. TÓTH, 2003.

¹⁰ L. TÓTH, 2008.

¹¹ Legtöbb gyakorlat forrása: RAÁTZ, 2008.; de a szerző saját ötletei, továbbgondolásai is szerepelnek a példák között.

¹² A tágabb értelemben vett gyakorlatok remek példáit l. TÓTH, 2003; amely elérhető a Tanító online könyvtárából is: www.tanitonline.hu, Gyakorlat, módszertan → Magyar nyelv és irodalom módszertan → A nyelvi kompetenciák élményközpontú fejlesztése.

¹³ Ez alsóban talán kevésbé releváns feladat, de képregény- és rajzfilmkockák tervezése, kivitelezése ezen az iskolafokozaton is elképzelhető; kooperatív és differenciált munkavégzéssel pedig még akár forgatókönyv-tervek is szülehetnek a 3–4. évfolyamon.

¹⁴ Filmkockákat találunk, illetve jogtisztán igen kedvező áron megvehetünk a Mafilm honlapján: <http://www.mafilm.hu/1024/fotoarc.html>.

¹⁵ A létrejött meséket illusztrálhatjuk, és a papírszínházi játékba is bevonhatjuk

¹⁶ Minden megismert műfajhoz kapcsolhatunk azonban ilyen jellegű írásfeladatot.

¹⁷ Írathatunk különböző szereplők nevében levelet, naplóbejegyzést, blogot, sms-t stb.

¹⁸ Ismeretlen művekből való párbeszéd megadása az olvasásra motiválásnak is jó módja lehet, hiszen az eredeti változat megismerése felkeltheti a vágyat a teljes mű megismerése iránt.

¹⁹ Tanítói gyakorlata alaposabban megismerhető a vele készült interjúból: Sz.N., 2015, vmint: G. GÓDÉNY, KOLLÁTH, 2015a

²⁰ A szöveg képversként is megalkotott változata megtekinthető a Tanító online felületén. L. <http://tanitonline.hu/uploads/2098/kremkaktusz%20nyomdai.pdf>

²¹ L. Sz.N., 2015, <http://www.gyermekirodalom.hu/?p=9030>

²² Kadlicskó Beáta honlapját, munkáit l.: <http://kadlicsko.blogspot.hu/>

²³ L. http://www.tanitonline.hu/?page=lessonbank_carousel_view&item=130

²⁴ L. L. <http://www.gyermekirodalom.hu/?p=9030>